

KUNSTTIJDSCHRIFT VLAANDEREN 334.

Themanummer 'Nederlandstalige collecties in het buitenland' (februari 2011)
jg. 60, 18-21

IN STEEN GESCHREVEN

Inscripties in India als wegwijzers naar het VOC-verleden

Marion Peters

Langs de uitgestrekte kusten van India zijn nog steeds talrijke overblijfsels te vinden die op een verleden met de Verenigde Oostindische Compagnie (VOC) duiden. Fortjes, kanonnen, gedenkstenen, een enkel kerkje. Maar vooral ook honderden en honderden grafmonumenten van Compagniesdienaren die daar met hun families begraven liggen. Het zijn de laatste getuigenissen van een uiterst grillig contact dat de Compagnie gedurende de zeventiende en achttiende eeuw met de Mogols heeft onderhouden.

Deze graven oefenen een grote bekoring uit. Nergens anders tref je zulke uitbundige grafmonumenten van Nederlanders aan. Exotisch in vorm en decoratie geven zij een verbazende diversiteit aan ontwerpen te zien. Behalve grafzerken met prachtige bloemmotieven en respect afdwingende wapenschilden zijn er graftafels, tombes, pyramides, zogenoemde grafnaalden, obelisk en koepelgraven buiten nog talrijke mengvormen. De afmetingen zijn al net zo verscheiden. Op de begraafplaats in het noordwestelijk gelegen Surat staan de grootste en meest indrukwekkende praalgraven. Zo reikt het mausoleum van de commissaris Hendrik Adriaen van Reede tot Drakesteyn, dat een galerij bezit met vierentwintig zuilen en uit een grafkelder en twee verdiepingen bestaat, zeventien meter hoog. Maar deze graven in Surat moesten zich in pracht wel met de hier eveneens voor hun handel gevestigde Engelsen en Armeniërs meten. Immers, het hof van de Mogolheerser lag om de hoek. Niettegenstaande al dit imponeervertoon weet niemand meer aan wie deze gigantische graven hebben toebehoord. Van Reedes grafstee is dan ook een van de weinige die nog geïdentificeerd kan worden. Om te illustreren wat dit funeraire erfgoed als historische bron betekent, bieden de liggende grafzerken daarom meer soelaas. Deze doorgaans langwerpige zerken zijn uit keihard materiaal, te weten arduinsteen, gehouwen, met als voordeel dat de teksten en versiersels erop vrijwel onaangetast gebleven zijn. Deze arduinen zerken worden in het bijzonder langs de Oostkust van India gevonden. Iedere streek bezat voor wat grafarchitectuur betreft namelijk zijn eigen uitingsvormen. Waar andere bronnen het laten afweten, bieden deze goed geconserveerde zerken met hun duidelijk leesbare opschriften en versiersels hoogst welkome informatie. Zo bevatten de epitafen op de graven gegevens over leeftijd en positie, maar ze onderrichten ons ook over zaken als geografische herkomst, statusgedrag, partnerkeus, familie, besmettelijke ziekten, kinder- en vrouwensterfte, ja tot zelfs de mode van funeraire poëzie. Voor prosopografen en genealogen, heraldici en (kunst)historici vormen graven dan ook een zeldzame schat. De Zuid-Oostkust werd tot het vertrek van de Engelsen in 1947 de Kust van Coromandel genoemd. Dit artikel is gebaseerd op mijn boek *In steen geschreven. Leven en sterven van VOC-dienaren op de Kust van Coromandel in India*.

De Heilige Vogelberg

Voor we de grafzerken het woord geven, begeven we ons eerst naar het plaatsje Sadras, het

centrum van de arduinsteenverwerking en grafsteenproductie. De zerken van deze steenhouwerij waren zeer gewild, vooral in Batavia, Ceylon en Malakka. In Sadras bezat de compagnie sinds 1654 een vaste handelsloge. Sadras blijkt voor het VOC-personeel echter nog een heel andere betekenis te hebben gehad. Het vormde namelijk de uitvalbasis voor een populair tripje naar de Heilige Vogelberg veertien kilometer verderop. Deze steile rots nabij het plaatsje Tirukkalikunram is voor hindoes een pelgrimsoord. Want al sinds mensenheugenis komen hier iedere dag rond het middaguur twee aasgieren uit Benares aanvliegen om uit handen van een priester een voedseloffer in ontvangst te nemen. Volgens de legende zijn de vogels 'rishi's' of wijzen over wie een vloek is uitgesproken. Misschien is de vloek nu opgeheven, sinds een jaar of vijftien verschijnen de vogels niet meer. Al lijken zij eerder te zijn omgekomen als gevolg van pesticiden die de gier in India nagenoeg hebben uitgeroeid. Verschillende Nederlandse auteurs hebben geschreven over het fenomeen van deze Vogelberg, onder wie in 1693 de medicus Daniel Havart in zijn studie *Op- en Ondergang van Cormandel*. Maar waarom dit tochtje voor veel Nederlanders zo gewild was, daar reppen ze niet over. Toen wij, de fotograaf Ferry André de la Porte en ik, driehonderd jaar later de berg via een andere weg afdaalden, stuitte wij echter op een heel oud uit de rots gehakt tempeltje. Hierin bleek niet alleen het opgerichte mannelijk deel van god Shiva te worden vereerd. Op de wanden ontdekten we wat het tochtje voor de Nederlanders destijds nu vooral zo aantrekkelijk had gemaakt. Compagniesdienaren kwamen hier naar toe om met hamer en beitel hun naam op de muren en pilaren te zetten, een enkeling zelfs op de erin staande beelden. Dusdoende hebben ze met vrouw, kinderen, broers en zussen, vrienden en vriendinnen deze plek tot een uniek VOC-gastenboek in steen getransformeerd. Zelfs verliefde paartjes waren van de partij, gegeven de met pijl doorboorde hartjes. Uiteindelijk blijken er meer dan honderd namen in de wanden te zijn gehakt. En toen de tempelwanden vol raakten zetten de Nederlanders hun 'werk' voort op de tempelmuren bovenop de berg. De speurtocht naar de identiteit van die personen vormde voor ons de directe aanleiding tot het voornoemde boek.

De meeste namen zijn van een datum voorzien. Het eerste tochtje met hamer en beitel was in 1662 gemaakt door het opperhoofd van de handelsloge van Sadras, Gerard Hemsinck, wat later gevolgd door zijn vrouw en kinderen en de drie zoons van de gouverneur van de Coromandelkust, Laurens, Jan en Marten Pit. Afgaand op de data is het mogelijk verbanden te leggen tussen de gebeurtenissen in deze regio en de aard en de frequentie van de visites. Zo blijkt de berg tot het jaar 1678 zeer geregeld en over het hele jaar heen door groepjes te zijn bezocht. Maar toen de VOC strenge bezuinigingen invoerde, waardoor nauwelijks meer paarden of palankijndragers voor vervoer beschikbaar waren, liep het aantal sterk terug, en ook vertoonden er zich geen dames meer. Vanaf het tweede kwart van de achttiende eeuw vallen de tochtjes zelfs bijna stil, wat zeker te wijten was aan de voortdurende oorlogen en moordzuchtige roversbenden die het land de hele eeuw door teisterden. De allerlaatsten die hun handtekening zetten waren de commissaris J.A. van Braam en het opperhoofd Pieter van Hogendorp (de broer van de politicus Gijsbert Karel) met hun gevolg. Van Braam was hier voor een inspectietocht die hij langs de (na de Franse tijd) geheel vervallen Hollandse nederzettingen maakte. Zijn oordeel over wat de handelsposten nog waard waren luidde: 'Niets'. Bijgevolg zijn toen in 1825 uit Coromandel de laatste Nederlanders vertrokken. Zo weerspiegelt het gastenboek op de Heilige Vogelberg de bloei en het verval van de VOC op deze kust. Van verscheidene personen die hier met hun naam op de muur staan, is tevens het graf bewaard, en, dankzij Havart, zelfs de omstandigheden van hun overlijden.

Daniel Havart

Op een van de pilaren heeft ook Daniel Havart zijn naam **gezet**. Hij kwam hier op 3 januari 1681 in een gezelschap van zes mannen en vijf vrouwen. Onder hen waren zijn patroon, Willem Carel Hartsinck, en zijn zestienjarige echtgenote. In *Op- en Ondergang van Cormandel*

beschrijft hij hoe ze Nieuwjaar gevierd hadden bij het opperhoofd Gerard Hemsinck in Sadras., maar hij vertelt er evenwel niet bij dat zij daar toen ook allemaal hun handtekening hebben uitgehakt. Merkwaardig, omdat er op de Coromandelkust nog een vergelijkbare plek was, de beroemde Ramatempel in Drakshawaram. Want daarover schreef hij wèl dat VOC-personeel speciaal daarheen ging om hun naam uit te beitelen, net zoals trouwens de Portugezen, Fransen en Engelsen. Helaas zijn deze inscripties na een restauratie begin jaren dertig van de vorige eeuw van de muren verwijderd.

Havart bracht twaalf jaar door op de Coromandelkust, van 1673 tot 1685. Bij zijn aankomst als drieëntwintigjarige werd hij meteen door Hartsinck onder de hoede genomen. Zij konden goed met elkaar opschieten, zelfs zo goed dat ze samen naar patria op hetzelfde schip terug zijn gekeerd. Als geheimschrijver moest Havart veel reizen. Hierdoor kende hij het VOC-personeel persoonlijk en was hij als geen ander geïnformeerd over 's compagnies zaken. Zijn kennis vormde de grondslag voor zijn historiografie over Coromandel, die onder meer gedetailleerde beschrijvingen biedt van de factorijen en de carrières van het hogere personeel. Havart was leergierig en las veel, ook omdat hij vaak ziek te bed lag. Talenkennis vond hij van het allergrootste belang om niet afhankelijk te hoeven zijn van inheemse tolken. Hijzelf had Perzisch geleerd, de taal van het Mogolhof, en vertaalde onder meer het nog steeds befaamde gedicht van Saadi, *Den Persiaanschen boogaard* (1688). Daarnaast vertaalde hij werken van Ovidius uit het Latijn en werd hij veelgevraagd als grafdichter, want de dood was hier in de tropen een maar al te bekende gast. Dankzij zijn sociale vaardigheden wist hij met de hoogste VOC-dienaren bevriend te raken, waar hij ook later, terug in het vaderland, veel profijt van had. Met het geld dat hij in India had verdiend, kon hij onder meer zijn onderbroken studie medicijnen in Utrecht afmaken. Pas daarna pakte hij zijn manuscript over Coromandel weer op. Ter plaatse hadden zich ondertussen evenwel zoveel rampen voltrokken, dat hij uit verdriet en woede hierover in plaats van een opwekkend boekwerk een 'necrologie' uitbracht op alles wat voorbij was. Die rampen vingen allereerst aan met de activiteiten van de commissaris Van Reede tot Drakesteyn. Deze was ter Kuste gekomen om de boekhouding te controleren en het personeel voor privéhandel te arresteren. Zijn scherpe bezuinigingen op uiterlijk vertoon en het personeel (bijvoorbeeld door gehuwden van de lagere dienaren te dwingen uit Coromandel te vertrekken) vormden naar Havarts idee de doodsklap voor de handel met het praalzuchtige Mogolhof. Terzelfdertijd brak ook nog een jaren aanhoudende epidemie uit, die niet alleen de inheemse bevolking decimeerde, maar waaraan uiteindelijk ook het overgrote deel van het personeel van de VOC en hun families bezweek. Achter de levensbeschrijvingen van zijn vrienden en vriendinnen liet Havart in zijn boek dan ook steevast een of meer grafdichtjes volgen die hij bij hun overlijden had gemaakt. In het totaal schreef hij er zeventig op personen in Coromandel, waarvan vijftien na terugkeer in het vaderland. In die zin gold dit boek tevens als podium voor zijn funeraire poëzie.

Heel wat van die grafgedichtjes zijn ook op de grafstenen van de desbetreffende personen terug te vinden. Naar Havarts eigen zeggen vonden er twintig een weg naar de zerk. Daarvan zijn er nu nog acht bewaard. Het gedichtje op het recentelijk teruggevonden graf van het excentrieke opperhoofd Nicolaas Faber in Nagulawancha, die een goede vriend was van Havart, is zelfs met 'D.H.' ondertekend. Hoewel het grafdicht als laagste in rang binnen de funeraire poëzie als genre stond aangemerkt, met het klassieke lijdicht aan top, besteedde Havart veel zorg aan deze dichtvorm. In 1702, toen hij er honderd had, liet hij ze bundelen en later, in 1718, nog eens als *Hondert en vijftig grafschriften*.

In weerwil van de fraai gehouwen uitvoering op de zerken in Coromandel vertonen de rijmen zelf vaak een tenenkrommend amateurisme. In rijmschema en vorm was men in het grafdicht geheel vrij. Door de invloed van de rederijkers zijn hierin dan ook allerlei rare rijmvormen en spitsvondigheden aan te treffen. Populair waren onder meer acrostichons, Vraag en

Antwoordteksten en rebussen. Een familie van zes mensen die in 1687 bij de grote epidemie waren omgekomen, werd met de volgende versregels bedacht:

‘Soo dat hier leggen Een Vader en een Moeder/ een Suster twee Broeders twee mannen en twee wijven/ dog niet meer dan ses lijven’.

Grafstenen als bron van kennis

De tand des tijds heeft in zoverre als zeef gewerkt dat alleen van de meest gefortuneerden graven bewaard zijn gebleven. De sterfdata maken ons vooral duidelijk dat het leven hier al vroeg zijn tol eiste, gegeven de jeugdige leeftijd van de overledenen. Van de vrouwen stierf de helft tussen de twintig en dertig. Kinderen baren was hierbij de voornaamste doodsoorzaak. En ook de kindersterfte was zeer hoog: de meesten stierven onder de drie jaar. Stierf een vrouw tezamen met haar kind in de kraam, dan was het gebruik de baby in haar armen te begraven. Dit staat bijvoorbeeld expliciet op de grafsteen van Anthonia Nilo vermeld, de vrouw van de hier schatrijk geworden gouverneur Joannes Steelandt. Voor haar, haar jongste zoontje plus nog drie andere zoontjes liet hij in 1709 het grootste koepelgraf in Zuid-India bouwen.

Bij de mannen zou hun onmatige levenswijze de hoofdoorzaak van een vroege dood zijn geweest. Verzwakt door alcoholgebruik vielen ze makkelijk ten prooi aan ziektes. Langdurige droogtes veroorzaakten hongersnoden en epidemieën. De ‘koortsepidemie’ van 1686 tot 1688, die Havart uitvoerig aan de hand van brieven beschrijft, zou aan een half miljoen mensen het leven hebben gekost. Maar voor de overlevenden onder het VOC-personeel impliceerde dit wel dat er pijlsnel carrière kon worden gemaakt. Opmerkelijk is dat men op de grafstenen niet aan deze doodsoorzaak refereert. Uit de vele gelijktijdige sterfgevallen die op een familiegraf of andere graven voorkomen, valt een dergelijke doodsoorzaak wel af te leiden.

Vanaf de oprichting van de VOC vielen de beste posten al aan zonen uit invloedrijke families toe. Ook de graven getuigen hoe de bal steeds naar elkaar werd toegespeeld, want haast al de namen op de epitafen van de hoogsten in rang verwijzen naar aanzienlijke families in het vaderland. En dit willen de ostentatief aangebrachte wapenschilden de passant ook graag laten weten. Interessant is dat deze mensen die toen in de Oost zijn gebleven vrijwel nooit in de stamboeken van hun familie staan opgetekend.

Tot slot nog enkele kunsthistorische opmerkingen. De Nederlandstalige graven zijn te dateren tussen 1643 en 1825 en in de loop van deze lange periode kunnen allerlei modes worden onderscheiden. Deze kunnen het best bepaald worden aan de hand van de volgende drie vaste elementen: de randdecoratie rondom de zerk, de presentatie van de wapenversiering en de manier waarop de letters zijn uitgevoerd: diepliggend of opstaand. Het verloop van de VOC-handel en de toestand van het land was hiervoor alles bepalend. Opkomst, bloei en verval vindt men terug in de mate van uiterlijk vertoon, de stilistische ontwikkeling en de meer of minder professionele uitvoering van de zerken. Maar uit de decoraties valt nog meer af te leiden. De randversieringen op deze graven werden in de bloeitijd steeds uitbundiger en exotischer. De ontwikkeling van deze bloem- en bladmotieven kunnen bovendien vergeleken worden met die van de tapijten, het meubilair en het zilverwerk uit Colombo en Batavia. Weliswaar weet men dat de desbetreffende objecten specifiek door slaven van de Coromandelkust waren vervaardigd, maar het dateren en lokaliseren was altijd een probleem gebleven. Omdat grafzerken een vaste plaats hebben en van een datum zijn voorzien, kunnen die ook bij de datering van deze andere voorwerpen klaarheid brengen.

2 ILLUSTRATIES:

- Familiegrafsteen in Pulicat van de uit Gent geboortige gouverneur Jaques Caulier (1620-1679). Hierop staat dit raadseldicht van zijn zoon Bruno: *‘Den Bestierder Jaques*

*Rust/ met twe' van zijne Naam./ en twe-maal twe-gebaart door twe-verscheyde
moeders.-/ Dees heijlige rusting' geeft een eeuwich-/ durende faam.'*

(Dus toen Jaques stierf lagen er al zes kinderen uit twee verschillende huwelijken van hem in dit graf, van wie twee met de naam Jaques.)

- Grafsteen van Katharina van den Briel en Joan Kruyf met een gedicht van Daniel Havart: *'Een Vryer en een Maegd bedekt dees eene steen/ Haer beijder mening was van twee te worden een/ Maer d'overwrede Dood belette dit vergaren/ Eerst gaf Den Briel het op en doe wiert Kruyf een Lyk/ Haer Lyven rotten hier maer in des Hemels Rijck/ Zal God de Zielen van die twee Gelieven paren'* (Masulipatnam 1679).